Qualitative Research in Behavioral Sciences
2026, Vol. 4, Issue. 2, No. 8, 151–166 10.22077/qrbs.2026.9097.1092

Article type: research article

Analysis of Intellectual Dialogue (A Qualitative Study)

Mohammad Reza Hosseini[1], Mohammad Amin Chahardoli[2*]

[1)] Associate Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Humanities, Ayatollah Boroujerdi University, Boroujerd, Iran
[2)] PhD Candidate in Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Humanities, University of Kashan, Kashan, Iran

Received: 23/03/2025 Revised: 07/06/2025 Approved: 23/02/2026

Abstract

Background: Despite its dazzling technological advances, the contemporary world grapples with a human crisis born from the dominance of instrumental rationality and the coldness of interpersonal relations. In this context, dialogue—as authentic conversation—emerges as a fundamental solution for fostering mutual understanding, collective consciousness, and public reason. On this path, intellectuals, as bearers of critique and awareness, play a key role in promoting a culture of dialogue and revitalizing the public sphere.

Aim: The aim of this research is to transform the abstract concept of "dialogue quality" into objective, quantifiable, and analyzable indicators in order to measure and evaluate the health and authenticity of dialogue within an influential social group (the intellectuals).

Method: Accordingly, the statistical population, based on the components of the theoretical framework, consisted of all dialogues published in every issue of Ayin Monthly from 2004 to 2011 (issues 1 to 35) and every issue of Iran-e Farda Monthly from 2014 to 2020 (issues 1 to 59). Purposive sampling continued until theoretical saturation was achieved; meaning that the examination of subsequent samples yielded no new components or concepts in the data, and the data became repetitive. This stage was accomplished upon the analysis of 14 samples. Content analysis was selected as the research method, with the paragraph serving as the unit of analysis.

Results: According to the research findings, it can be stated that within the examined texts, dialogical indicators were more prevalent than anti-dialogical indicators. Among the dialogical indicators, the principle of "honesty and frankness" was employed more than other dialogical concepts. Conversely, among the anti-dialogical indicators, the principle of "ignorance and certitude" (jahl wa īqān) was observed more than other principles.

Conclusions: The analysis revealed that intellectual dialogues have progressed in form (frankness and focus on debate), but remain weak in substance (listening and avoidance of dogmatism). This gap between appearance and depth signifies an unfinished transition from debate to genuine dialogue.

Keywords: *dialogue, intellectual, dialogue indicators, anti-dialogue indicators*

* **Corresponding:** Mohammad Amin Chahardoli, m.a.chahardoli1991@gmail.com
- Cite this article:
Hosseini, M. R., & Chahardoli, M. A. (2026). Analysis of Intellectual Dialogue (A Qualitative Study). *Qualitative Research in Behavioral Sciences, 4*(2), 151-166. 10.22077/qrbs.2026.9097.1092

Copyright © 2026 by the Authors, Published by University of Birjand. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0).

Extended Abstract

Introduction

The contemporary world is grappling with a human crisis stemming from the dominance of instrumental rationality and the coldness of interpersonal relations. In this context, authentic dialogue emerges as a fundamental solution for fostering mutual understanding, collective consciousness, and public reason. Intellectuals, as bearers of critique and awareness, play a key role in promoting a culture of dialogue and revitalizing the public sphere. Despite profound theorizing, a gap persists between the ideal of dialogue and its practical realization in Iran's intellectual sphere. This study aimed to transform the abstract concept of "dialogue quality" into objective, analyzable indicators and to assess the health and authenticity of dialogue among Iranian intellectuals. The central question is where Iranian intellectual dialogues lie on the spectrum between authentic dialogue and anti-dialogue.

Method

This qualitative study employed integrated (categorical) content analysis. The population comprised all written dialogues (roundtables, symposia, critiques and responses) published in *Ayin* Monthly (2004–2011, Issues 1–35) and *Iran-e Farda* Monthly (2014–2020, Issues 1–59). Purposive sampling with maximum thematic diversity (politics, culture, ethics, society) continued until theoretical saturation achieved after analyzing 14 samples. The unit of analysis was the paragraph. Dialogical and anti-dialogical indicators, based on Nili's (2014) framework and supplemented with emergent patterns from the analysis, were operationalized under three dialogical principles (honesty/frankness, respect, perfectibility/listening) and three anti-dialogical principles (ignorance/certitude, dissonance/violence, division/fragmentation). Data analysis proceeded in three phases: open coding, quantification and validation, and integration and interpretation. Inter-coder reliability was confirmed with Cohen's kappa of 0.86.

Results

Overall, 92–93% of the observed components were dialogical, and 7–8% were anti-dialogical. Among dialogical indicators, the principle of "honesty and frankness" (2,329 instances) was most used, with "focus on discussion and maintaining continuity" (1,023 instances) being the most frequent single indicator. Conversely, "perfectibility and listening/suspension" (568 instances) was observed relatively less. Among anti-dialogical indicators, the principle of "ignorance and certitude" (186 instances) was most prevalent, with "invalid reasoning/overgeneralization" (79 instances) the most common. Emergent patterns identified included "inviting to focus on discussion," "creating shared ideas and collective meaning," and "being together and facing each other" on the dialogical side, and "acceleration in dialogue" and "irrelevance and intellectual confusion" on the anti-dialogical side.

Discussion

The quantitative dominance of dialogical indicators aligns with previous findings (Nili, 2014) and supports the gradual emergence of the "dialogue-oriented intellectual" (Ghanei Rad, 2018). However, qualitative distribution reveals a dual picture: dialogues are strong in form (frankness, reasoning, coherence) but weak in depth (active listening, suspending judgment, co-creating meaning). This gap signifies an unfinished transition from the competitive logic of debate to the participatory logic of dialogue. The predominance of "honesty and frankness"

alongside weak "perfectibility" can be explained through Gardiner's (2004) distinction between Habermas's (1981) rational approach and Bakhtin's fluid, empathetic approach; Iranian intellectual dialogues are closer to the Habermasian model. Meanwhile, the prominent presence of "ignorance and certitude" (especially overgeneralization and dogmatism) indicates persistent hidden epistemic authority, distancing the practice from authentic Bakhtinian dialogue. These findings resonate with studies identifying dialogue as the missing link in Iran's academic and public sphere culture (Taherpour & Rabbani, 2019).

Conclusion

The study revealed that while Iranian intellectual dialogues exhibit the form of rational conversation, they have yet to reach the depth of altruistic communicative action and genuine dialogue. The mere quantitative dominance of positive indicators does not signify authentic dialogue. Strengthening the "ethics of listening" and "epistemic humility" alongside expressive skills is essential for transitioning from "parallel debates" to "productive dialogues" in Iran's public sphere.

Limitations

The study was limited to written texts, precluding analysis of paralinguistic features (tone, body language, interruption) and face-to-face dialogues. Access to complete archives and the sensitivity of the topic posed additional constraints. The indicators used may not cover all dimensions of dialogue.

Future Studies

Future research should conduct comparative analyses of dialogues in new media (podcasts, video programs) and incorporate paralinguistic dimensions. Developing training workshops to enhance active listening and epistemic humility, and creating digital archives of intellectual dialogues, are recommended.

پژوهش‌های کیفی در علوم رفتاری

۱۴۰۴، دورهٔ ۴، شمارهٔ ۲، پیاپی ۸، ۱۵۱-۱۶۶ 10.22077/qrbs.2026.9097.1092

نوع مقاله: پژوهشی

تحلیل دیالوگ روشنفکری (یک مطالعهٔ کیفی)

محمدرضا حسینی[۱]، محمدامین چهاردولی[۲*]

[۱] دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آیت‌الله العظمی بروجردی (ره)، بروجرد

[۲] دانشجوی دکتری جامعه شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کاشان، کاشان

دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۰۳ ویرایش: ۱۴۰۴/۰۳/۱۷ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۰۴

چکیده

زمینه: جهان معاصر، علی‌رغم پیشرفت‌های فناورانهٔ خیره‌کننده، در بُعد انسانی با بحرانی ناشی از حاکمیت عقلانیت ابزاری و سردی روابط دست به گریبان است. در این شرایط، دیالوگ به مثابهٔ گفت‌وگوی اصیل، به‌عنوان راه‌حلی بنیادین برای ایجاد مفاهمه، هشیاری جمعی و خرد جمعی مطرح می‌شود. در این مسیر، روشنفکران به‌عنوان حاملان نقد و آگاهی، نقشی کلیدی در ترویج فرهنگ دیالوگ و احیای سپهر عمومی دارند.

هدف: هدف این پژوهش، تبدیل مفهومِ انتزاعیِ "کیفیت گفت‌وگو"، به شاخص‌های عینی، قابل شمارش و تحلیل است تا سلامت و اصالت دیالوگ را در یک قشر تأثیرگذار (روشنفکران) اندازه‌گیری و ارزیابی کند.

روش: به منظور دستیابی به هدف پژوهش، جامعهٔ آماری با تکیه بر مؤلفه‌های چارچوب نظری، گفت‌وگوهای تمامی شماره‌های ماهنامهٔ آیین از ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۰ (از شمارهٔ ۱ تا ۳۵) و همچنین تمامی شماره‌های ماهنامهٔ ایران فردا از ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۹ (از شمارهٔ ۱ تا ۵۹) در نظر گرفته شد. نمونه‌گیری هدفمند تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت؛ به این معنا که با بررسی نمونه‌های بعدی، مؤلفه‌ها یا مفاهیم جدیدی در داده‌ها مشاهده نشد، این مرحله با تحلیل ۱۴ نمونه محقق گردید. روش تحلیل محتوا به عنوان روش تحقیق انتخاب شد و واحد ثبت در این پژوهش، پاراگراف بوده است.

یافته‌ها: با توجه به نتایج پژوهش می‌توان گفت در متون مورد بررسی، شاخص‌های گفت‌وگویی بیش از شاخص‌های ضدگفت‌وگویی بود. در بین شاخص‌های گفت‌وگویی، در مجموع اصلِ "صداقت و صراحت" بیش از سایر مفاهیم گفت‌وگویی به کار گرفته شده است؛ و در مقابل، میان شاخص‌های ضدگفت‌وگویی، در مجموع اصلِ "ناآگاهی و ایقان" بیشتر از دیگر اصول مشاهده شده است.

نتیجه‌گیری: تحلیل یافته‌ها نشان داد، گفت‌وگوهای روشنفکری در قالب (صراحت و تمرکز بر بحث) پیشرفت داشته، اما در محتوا (گوش دادن و پرهیز از جزماندیشی) ضعیف هستند. این شکاف بین صورت و عمق، نشان‌دهندهٔ یک گذار ناتمام از مناظره به دیالوگ واقعی است.

کلید واژه‌ها: *گفت‌وگو، دیالوگ، روشنفکر، شاخص‌های گفت‌وگویی، شاخص‌های ضدگفت‌وگویی*

* **نویسندهٔ مسئول مکاتبه:** محمدامین چهاردولی، m.a.chahardoli1991@gmail.com

- استناد این مقاله:

حسینی، م. ر. و چهاردولی، م. ا. (۱۴۰۴). تحلیل دیالوگ روشنفکری (یک مطالعهٔ کیفی). *پژوهش‌های کیفی در علوم رفتاری*، ۴(۲)، ۱۵۱-۱۶۶. 10.22077/qrbs.2026.9097.1092

Copyright © 2026 by the Authors, Published by University of Birjand. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0).

مقدمه

مدرنیته با سیطرهٔ عقلانیت ابزاری، انسان را در ساختارهای ذهنی و اجتماعی اسیر کرده است. روابط انسانی سرد، مکانیکی و محاسبه‌گرانه شده و عناصر عاطفی چون عشق و اعتماد به حاشیه رفته‌اند. این وضعیت به فردگرایی افراطی دامن زده، پیوندهای اجتماعی را گسسته و فرد را به ابزاری در چنبرهٔ ساختار تبدیل کرده است. انسان مدرن، گرفتار دو بیماری مزمن شده است؛ نخست، ناتوانی در کسب معرفت جامع نسبت به هستی و دوم، ناتوانی در برقراری ارتباطی انسانی (Neistani, 2019). عدم درک متقابل، همبستگی اجتماعی را کاهش داده و منجر به دوری افراد از یکدیگر شده است. این وضعیت، با کاهش احساس احترام و خدشه‌دار شدن عزت‌نفس انسان‌ها همراه است (Yankelovich, 2006).

اندیشمندان برای مقابله با بحران‌های ناشی از مدرنیته، مفهوم دیالوگ را دوباره مطرح کردند. دیالوگ، به‌عنوان راهی برای دستیابی به شناخت جامع، درک عمیق‌تر مسائل، و رهایی از تفکر جزئی‌نگر و جزم‌اندیشانه معرفی می‌شود. این رویکرد، ضمن ایجاد آگاهی جان‌بخش و پذیرش اندیشه‌های نو، به انسان‌ها کمک می‌کند تا روابطی دوستانه، عمیق و انسانی برقرار کنند، از تنهایی رهایی یابند و مهارت‌های ارتباطی خود را ارتقا دهند (Neistani, 2019). دیالوگ، راهی به سوی حقیقت و روشنگری است که خودمختاری، برابری و آگاهی را تقویت می‌کند. این فرآیند، امکان خلق جهان، حل مسائل مشترک، تبادل اندیشه و تجربه، آشنایی‌زدایی و در نهایت، همکاری انسانی برای خلق معنای نو و فهم عمیق‌تر جهان در فضایی آزاد و برابر را فراهم می‌آورد.

دیالوگ (گفت‌وگو)، به معنای جریان داشتنِ معنی است (Isaacs, 2001) و در فارسی به مباحثه و مکالمه اشاره دارد (Dehkhoda, 1993). تعاریف مختلفی برای آن بیان شده است از جمله، هنر رسیدن به حقیقت از طریق پرسش و پاسخ (Khaniki, 2013)، عمل ارتباطی برای مفاهمه (Bohm, 2002 b; Ghazi Moradi, 2018)، پیوند با خودمختاری و آگاهی (Habermas, 1981; Nili, 2014)، خلق جهان (Freire, 1997)، حل مسألهٔ مشترک (Malekian, 2002; Khaniki, 2013)، تبادل اندیشه و تجربه (Neistani, 2019) و آشنایی‌زدایی در عرصهٔ عمومی (Pouranjati et al., 2008). دیالوگ، تعاملی چندنوبتی و اساس همکاری انسانی (Zhong et al., 2022) است که در فضایی فارغ از سلطه، با برابری و احترام، به خلق معنای نو و فهم عمیق‌تر منجر می‌شود. گفت‌وگو، با هدف مفاهمه و روشن‌گری، به دنبال گسترش ذهن‌های تک‌بُعدی و دستیابی به تصویری کامل‌تر و حقیقی‌تر از واقعیت از طریق درهم‌آمیختنِ دیدگاه‌های متفاوت است. این فرآیند، با به اشتراک‌گذاری دریافت‌ها و تفاهم متقابل، امکان رسیدن به ادراکی منسجم‌تر و متعالی‌تر را فراهم می‌آورد (Ghazi Moradi, 2018).

در حوزهٔ نظریهٔ دیالوگ، دو رویکرد برجسته از سوی Bakhtin & Habermas ارائه شده است که تفاوت‌هایی در تأکید و دامنهٔ کاربرد دارند. Habermas (1981) در چارچوب نظریهٔ «کنش ارتباطی»، دیالوگ را عمدتاً از منظر «عقلانیت» و «قابلیت اجماع» در «نظام‌های عقلانی» و «عرصهٔ عمومی» مورد تحلیل قرار می‌دهد. از دیدگاه او، دیالوگ زمانی کارآمد است که بر پایه‌های عقلانیت ارتباطی بنا شده باشد و افراد بتوانند با استدلال و اقناع، به توافق دست یابند. این رویکرد، بیشتر بر ساختارها، هنجارها و امکانات عقلانی‌سازی فرآیندهای اجتماعی تمرکز دارد و زبان را ابزاری برای رسیدن به تفاهم در شرایطی نسبتاً «رسمی» یا «نظام‌مند» می‌بیند. در مقابل، Bakhtin (Quoting Gardiner, 2004) که از منظر زبان‌شناسی و نقد ادبی به دیالوگ می‌نگرد، بر «سیالیت»، «پاسخگویی» و «چندصدایی» در «زندگی روزمره» تأکید دارد. Bakhtin دیالوگ را ماهیت بنیادین زبان و آگاهی انسانی می‌داند که در آن، هر سخن پاسخی به سخنان پیشین و در عین حال، بازتابی از دنیای «کارناوالی» و «غیررسمی» است. در این مدل، معانی دائماً در حال شکل‌گیری و تحول‌اند و هویت‌ها در فرآیند تعاملات دیالوگیک، سیال و چندلایه پدیدار می‌شوند. بنابراین، در حالی که Habermas به دنبال یافتن مبانی عقلانی برای اجماع در ساختارهای اجتماعی است، Bakhtin بر پویایی، تنوع و عدم قطعیت ذاتی فرآیندهای دیالوگیک در تار و پود زندگی روزمره تمرکز می‌کند.

روشنفکران افرادی هستند که با آگاهی از شرایط زمانه و مسئولیت ناشی از آن، به گسترش دیالوگ کمک می‌کنند. هدف آن‌ها، ترویج روشن‌اندیشی و تشویق افراد به اجتهاد و تفکر مستقل است، نه تحمیل عقاید یا نجات دادن دیگران. روشنفکر با کنار گذاشتن مرجعیت خود، باور دارد که تنها از طریق بلوغ فکری و پرهیز از تقلید کورکورانه می‌توان به نجات دست یافت. صفات اشاره شده، دقیقاً با شرایط گفت‌وگو همخوانی دارد؛ بنابراین می‌توان به قشر روشنفکر برای احیا و گسترش دیالوگ امیدوار بود. با این تعاریف، ما قشر روشنفکر را به‌عنوان افرادی که می‌توانند به گسترش دیالوگ کمک کنند در نظر می‌آوریم. روشنفکر فردی خردگرا، واقع‌گرا و حقیقت‌خواه است که با خرافات، تعصب، استبداد و ستمگری مخالف بوده و به تساوی حقوق و صلح باور دارد. روشنفکری، به‌عنوان اندیشهٔ انتقادیِ زادهٔ مدرنیته، بر خودآگاهی تکیه کرده و دانش، فرهنگ و سیاست را از منظر منافع عمومی نقد می‌کند (Ganei Rad, 2017). روشنفکران، تولیدکنندگان ایده‌ها و معنا،

دغدغهٔ فرهنگ و مردم را دارند و آگاهی اجتماعی را صورت‌بندی می‌کنند (Ganei Rad, 2019). در تعریفی جامع، روشنفکر با خردگرایی، اندیشهٔ انتقادی و ذهن باز، ضمن نقد وضع موجود، به دنبال انتقال آگاهی، بلوغ جمعی و تحقق آرمان‌های روشنگری، دموکراسی و عدالت است.

مطالعات خارجی اخیر در حوزهٔ دیالوگ، عمدتاً در دو جریان پیگیری می‌شود؛ نخست، کاربرد فناوری‌های هوشمند برای تحلیل گفت‌وگو؛ مانند Li et al. (2025) که چارچوبی برای ارتقای دیالوگ آموزشی با سیستم تحلیل هوش مصنوعی ارائه کرده‌اند و Yang et al. (2025) که بر تحلیل ساختار/ احساسات دیالوگ، به‌منظور رفع ضعف مدل‌های رایج تأکید دارند. همچنین Yin et al. (2025) با شناسایی چهار الگوی تعاملی نشان می‌دهد، پرسشگری و همکاری سازنده با پیشرفت تفکر، رابطهٔ مثبت دارند و بی‌تعلقی و مشاجره اثر منفی بر یادگیری می‌گذارند. دوم، تأملات نظری دربارهٔ ماهیت دیالوگ است؛ Gardiner (2024) با مقایسهٔ Habermas (1981) & Bakhtin (Quoting Gardiner, 2004) تفاوت تمرکز بر عقلانیت رسمی و سیالیت زندگی روزمره را برجسته می‌کند و Kim & Kim(2008) نیز تمایز میان مشورت ابزاری و گفت‌وگوی سازنده برای شکل‌دهی هویت عمومی را مطرح می‌سازند.

بررسی مطالعات داخلی نشان می‌دهد که پژوهش‌هایی چون «تحلیل ارکان سه‌گانه Habermas» (Najati Hosseini & Manoochehri, 2007) و «گذار به روشنفکر گفت‌وگومحور» (Ganei Rad, 2017)، چارچوب‌های نظری و تاریخی لازم را برای مفهوم دیالوگ در داخل فراهم کرده‌اند. در مقابل، پژوهش‌هایی نظیر «فقدان گفت‌وگو در فرهنگ دانشگاهی» و غلبهٔ شاخص‌های گفت‌وگویی در مجلات روشنفکری که شامل نظرات صادقانه و صریح، اما با توفیق کمتر در تعلیق پیش‌فرض‌ها و گوش دادن فعالانه برای دستیابی به نتایج جدید بوده‌اند (Nili, 2014)، سعی در پر کردن شکاف میان مبانی نظری دیالوگ و واقعیت‌های زیست‌جهان ایران داشته‌اند. (2001) Isaacs با بهره‌گیری از دیدگاه‌های Bohm (2002a) در خصوص گفت‌وگو، اصولی بنیادین را برای تحقق دیالوگ و تفکر جمعی (هم‌اندیشی) در برابر الگوهای بازدارندهٔ گفت‌وگو مطرح ساخت. در ادامه، Ghazi Moradi (2012) با تکمیل میراث نظری (Isaacs, 2001; Bohm, 2002a)، چارچوبی تحلیلی فراهم می‌آورد که هم امکان تشخیص شاخص‌های گفت‌وگویی از ضدگفت‌وگویی را میسر می‌سازد و هم زمینه را برای عملیاتی‌سازی این مفاهیم در پژوهش‌های تجربی هموار می‌کند. در گام بعدی، Nili (2014) با واکاوی و ترکیب دیدگاه‌های Ghazi Moradi (2012)، شاخص‌های عملیاتی متعددی را از دل مطالعات فوق استخراج و تدوین نمود.

در امتداد این جریان فکری، نگارندگان بر آن شدند تا شاخص‌های مستخرج از کار Nili (2014) را مبنا قرار داده، و در جهت به‌روزرسانی شاخص‌های گفت‌وگویی و ضدگفت‌وگویی آن اقدام نمایند. آنچه پژوهش حاضر را از کار Nili (2014) متمایز می‌سازد، صرفاً آزمون تجربی چهارچوب ایشان در بافتی متفاوت نیست، بلکه عملیاتی‌سازی دقیق‌تر شاخص‌ها و تدوین کدهای مشخص برای سنجش‌پذیری تجربی این مفاهیم است. با توجه به گذشت بیش از یک دهه از پژوهش Nili (2014) و ظهور تحولات اجتماعی و رسانه‌ای در این مدت، ضرورت به‌روزرسانی و کاربست شاخص‌ها در بسترهای جدید احساس می‌شود. بدین ترتیب، ضمن تأیید و پذیرش شاخص‌ها، تلاش برای کاربست میدانی آن‌ها در جامعه‌ای جدید صورت پذیرفت.

مؤلفه‌های گفت‌وگویی، آن دسته از عواملی هستند که هر چه بیشتر در فرآیند گفت‌وگو به کار روند، آن گفت‌وگو را به گفت‌وگوی با کیفیت نزدیک‌تر می‌کنند.

جدول ۱: شاخص‌های گفت‌وگویی، برگرفته از (Nili, 2014)

مفهوم	توضیح کلی	کد عملیاتی
صداقت و صراحت/ بیان منظور به طور واضح	التزام به بیان شفاف پیش‌فرض‌ها، استدلال مستند و حفظ انسجام بحث برای رسیدن به حقیقت	آشکار ساختن پیش‌فرض‌ها/ خودآگاهی و خوداصلاحی
		ارجاع به منبع مشخص
		پاسخ و استدلال/ توضیح
		رعایت پیوستگی میان مطالب
احترام	حفظ آرامش و خویشتن‌داری، و فراخواندن دیگری به رواداری برای ایجاد فضای امن گفت‌وگو	حفظ آرامش و خویشتن‌داری/ دعوت به حفظ آرامش و رواداری
کمال‌پذیری و امیدواری/ گوش دادن و تعلیق	باور به ناقص بودن فهم خود، به تعویق انداختن قضاوت، و تلاش برای تکمیل گفتهٔ دیگری	دعوت به گفت‌وگو/ استقبال از گفت‌وگو
		پرسشگری در مورد گفتهٔ دیگری/ طرح سؤال و پرسش
		تأیید و کامل کردن گفتهٔ دیگری
		نسبی‌گرایی
		ارجاع به گفتهٔ دیگری

مؤلفه‌های ضدگفت‌وگویی، عواملی هستند که هر چه بیشتر در فرآیند گفت‌وگو بکار روند، آن گفت‌وگو را از تعریف «دیالوگ» دورتر کرده و چه بسا آن را از معنای اصیل دیالوگ خارج کرده و به سایر اشکال ارتباطات گفتاری تبدیل نمایند.

جدول ۲: شاخص‌های ضدگفت‌وگویی، برگرفته از (Nili, 2014)

مفهوم	توضیح کلی	کد عملیاتی
ناآگاهی و ایقان	جزم‌اندیشی و بدیهی‌انگاری مفروضات خود، همراه با استدلال‌های کلی، بی‌منبع یا مغلق برای تحمیل نظر	جزم‌اندیشی/ بدیهی‌انگاری/ دانای کل
		تحلیل و نقد بدون ارجاع به منبع مشخص/ استدلال نامعتبر/ کلی‌گویی
		مغلق‌گویی و استفادهٔ مفرط از زبان تخصصی
تنافر و خشونت	تخریب فضای گفت‌وگو با طعنه، برچسب، تحقیر، جوسازی، قطع صحبت دیگری و تبدیل بحث به نبرد کلامی	بی‌تفاوتی
		طعنه/ تمسخر و تحقیر
		برچسب‌زنی/ نیت‌خوانی/ شخصی‌سازی/ توطئه‌انگاری/ قضاوت و پیش‌داوری
		جوسازی و تنش‌افزایی/ تحریک و یارکشی/ رویارویی/ اغراق/ فاجعه‌سازی/ استفاده از عبارات با بار ارزشی
		رها کردن بحث
		قطع کردن صحبت دیگری
افتراق و چندپارگی	فروپاشی انسجام بحث از طریق پراکنده‌گویی و بیان مطالب بی‌ربط که فهم مشترک را ناممکن می‌کند	پراکنده‌گویی

در مجموع می‌توان اذعان داشت که گفت‌وگو، به مثابهٔ یک آرمان نظری، با مبانی فلسفیِ محکمی همچون عقلانیت ارتباطی، اخلاق گفت‌وگو، توجه به زندگی روزمره تبیین شده و به‌عنوان سنگ‌بنایِ دموکراسی مشورتی و شهروندی فعال شناخته شده است. با این حال، انتقال این آرمان به عرصهٔ عمل در بافت‌های اجتماعی خاص، با چالش‌هایی مواجه است. در مورد ایران، اگرچه تحول فکری به سمت الگوی «روشنفکر گفت‌وگومحور» (Ghanei Rad, 2018) و غلبهٔ صوری شاخص‌های گفت‌وگو در متون (Nili, 2014) قابل مشاهده است، اما نهادهای حیاتی مانند دانشگاه، از فقدان یک فرهنگ دیالوگِ ریشه‌دار رنج می‌برند.

بنابراین، شکاف بین نظریه‌پردازی عمیق دربارهٔ گفت‌وگو و نهادینه‌سازی عملی آن در بسترهای فکری و آموزشی جامعهٔ ایران، مسأله‌ای است که این مجموعه پژوهش‌ها به وضوح برجسته می‌سازند. با وجود این پیشینه، کماکان خلأ پژوهشی به‌روز در زمینهٔ سنجش عینی کیفیت دیالوگ در میان کنشگران کلیدی سپهر عمومی ایران، یعنی روشنفکران، احساس می‌شود. پرسش اساسی آن است که آیا این قشر تأثیرگذار که خود مُبلّغ و نظریه‌پرداز گفت‌وگو محسوب می‌شوند، در تعاملات خویش تا چه اندازه به مؤلفه‌های گفت‌وگویی پایبندند و از شاخص‌های ضدگفت‌وگویی پرهیز می‌کنند؟ از این‌رو، هدف اصلی پژوهش حاضر که ماهیتی کیفی و مبتنی بر تحلیل محتوا دارد، عملیاتی‌سازی و سنجش عینی شاخص‌های گفت‌وگویی و ضدگفت‌وگویی در نمونه‌ای هدفمند از گفت‌وگوهای روشنفکری منتشر شده در دو نشریهٔ تأثیرگذار آیین و ایران فردا است. این مطالعه در پی آن است، تا با فراتر رفتن از سطح توصیف و آرمان‌پردازی، پاسخی مبتنی بر شواهد تجربی به این پرسش بنیادین دهد که «گفت‌وگوی روشنفکری در ایران معاصر، در طیف میان دیالوگ اصیل و ضدگفت‌وگو در کجا قرار می‌گیرد؟» و از این رهگذر، زمینه را برای بازاندیشی در کارکردهای سپهر عمومی و ارتقای فرهنگ ارتباطی فراهم آورد.

روش

در این پژوهش از روش تحلیل محتوای تلفیقی (مقوله‌ای) بهره گرفته شده است که با تلفیق رهیافت‌های کمی و کیفی، امکان شمارش دقیق مؤلفه‌ها و تفسیر بافت‌محور داده‌ها را هم‌زمان فراهم می‌آورد. واحد ثبت و تحلیل، پاراگراف انتخاب شده است. این انتخاب از سه جهت بر ماهیت گفت‌وگومحور پژوهش استوار است: مفهومی (پاراگراف کوچک‌ترین واحدِ حامل یک «ایده یا کنش گفتاری کامل» همچون استدلال یا پرسش است و به‌مثابهٔ «سلول بنیادی» گفت‌وگو، ساختار منطقی تعامل را نمایان می‌سازد)، روش‌شناختی (از خردشدگی معنایی ناشی از واحدهای کوچک‌تر جلوگیری کرده و توالی کنش واکنش‌های دیالوژیک را دقیق‌تر ردیابی می‌کند). برای مدیریت تفاوت طول پاراگراف‌ها، تعریف عملیاتی روشنی (بخشی از کلام با محور موضوعی واحد) ارائه شد و در فرآیند کدگذاری تلفیقی، هم محتوای گزاره‌ای و هم نقش کارکردی هر پاراگراف در پیشبرد گفت‌وگو تحلیل گردید تا انسجام تحلیلی در سراسر داده‌ها حفظ شود (Tabrizi, 2014; Ghaedi

& Golshni, 2016). و در مواردی که یک پاراگراف حاوی چند کنش گفتاری مجزا بود، پاراگراف براساس کنش گفتاری غالب کدگذاری شد (Kahrazahi & Barahoei Moghadam, 2023).

جامعهٔ پژوهش، شامل تمامی گفت‌وگوهای مکتوب (میزگرد، اقتراح، نقد و پاسخ) منتشر شده در دو نشریهٔ «آیین» (۱۳۹۰-۱۳۸۳، شماره‌های ۳۵-۱) و «ایران فردا» (۱۳۹۹-۱۳۹۳، شماره‌های ۵۹-۱) را شامل می‌شود. انتخاب این دو نشریه به‌صورت هدفمند و براساس چهار معیار انجام شد: ۱) تمرکز تخصصی بر مباحث فکری- اجتماعی، ۲) تنوع مشارکت‌کنندگان با گرایش‌های فکری گوناگون، ۳) انتشار بلندمدت و قابل‌اعتماد، و ۴) دسترسی‌پذیری آرشیو. خودِ گفت‌وگوها نیز با نمونه‌گیری هدفمند و بر مبنای تنوع موضوعی (سیاست، فرهنگ، اخلاق، جامعه) و ترکیب مشارکت‌کنندگان انتخاب شدند. این فرآیند تا دستیابی به اشباع نظری ادامه یافت؛ به این معنا که پس از تحلیل ۱۴ نمونه، بررسی نمونه‌های بعدی هیچ مؤلفه، مفهوم یا الگوی جدیدی به داده‌ها اضافه نکرد (Rajabpour Azizi & Mehr Mohammdi, 2023). کل فرآیند تحلیل داده‌ها (شامل آشنایی با متون، کدگذاری عمیق، بازبینی و اشباع)، چهار ماه به طول انجامید. این معیارها تضمین می‌کنند که جامعه و نمونهٔ پژوهش، از غنای مفهومی و تنوع لازم برای پاسخ به پرسش‌های پژوهش دربارهٔ کیفیت دیالوگ روشنفکری برخوردارند. روند تحلیل داده‌ها در سه فاز کلان پیاده‌سازی شد که هدف آن، ترکیب عمق کیفی با صراحت کمی بود.

فاز ۱، تحلیل متون برگزیده: در این فاز ۱۴ گفت‌وگوی منتخب، براساس واحد ثبت «پاراگراف» تقسیم‌بندی شدند. سپس، هر پاراگراف به‌طور مکرر و با هدف درک «نیّت، استدلال و نقش آن در جریان گفت‌وگو» مطالعه گردید. در ادامه، کدگذاری باز اجرا شد. بدون اتکا به چارچوب نهایی از پیش‌تعیین‌شده، کدهای توصیفی اولیه که مستقیماً از درون داده‌ها استخراج می‌شدند، به هر پاراگراف اختصاص یافت. گام بعدی، «شکل‌دهی مقوله‌ها» بود؛ بدین ترتیب که کدهای پراکنده و مشابه، حول مقوله‌های مفهومی مرتبط، گروه‌بندی شدند. در این مرحله، چک‌لیست اولیهٔ مؤلفه‌های گفت‌وگویی و ضدگفت‌وگویی به‌عنوان راهنمای نظری به کار گرفته شد. هرگاه داده‌ها مؤید مفاهیم چارچوب بودند، کدگذاری براساس آن‌ها صورت می‌گرفت و در صورت آشکار شدن الگوی جدید، مؤلفه‌های گفت‌وگویی یا ضدگفت‌وگویی مربوطه به‌روزرسانی یا گسترش می‌یافتند.

فاز ۲، کمی‌سازی و اعتبارسنجی الگوها: در گام بعدی، که به «عملیاتی‌سازی و کدگذاری کمی» اختصاص دارد، مقوله‌های کیفی نهایی به متغیرهای قابل شمارش تبدیل شدند. متعاقباً، برگهٔ کدگذاری نهایی طراحی گردید. در این برگه، هر پاراگراف براساس حضور یا عدم حضور مؤلفه‌های نهایی گفت‌وگویی یا ضدگفت‌وگویی ارزیابی شد؛ این مرحله، امکان تبدیل مشاهدات کیفی به داده‌های کمی را فراهم آورد. برای سنجش پایایی، از روش توافق درون‌کدگذاری و بازآزمون استفاده شد؛ پژوهشگران با فاصلهٔ زمانی دو هفته، ۲۰ درصد از نمونه‌ها (شامل ۳ گفت‌وگو) را مجدداً کدگذاری کردند تا از ثبات نتایج اطمینان حاصل شود. علاوه بر این، برای کاهش سوگیری و افزایش اعتبار، روش‌شناختی یافته‌های کمی، در مراحل مختلف تحلیل از یادداشت‌برداری تأملی و بازبینی توسط راهنما بهره گرفته شد.

فاز ۳، تلفیق و تفسیر (ترکیب یافته‌ها): در مرحلهٔ بعد، تحلیل کمی و آمار توصیفی انجام شد. داده‌های کمی حاصل از کدگذاری با نرم‌افزار Microsoft Office به جداول و نمودارهای فراوانی تبدیل شدند تا به پرسش «چقدر» پاسخ دهند. در ادامه، مرحلهٔ «تفسیر کیفی در بافت» انجام پذیرفت که قلب تحلیل تلفیقی محسوب می‌شود. در این مرحله، آمارهای به دست آمده به‌تنهایی تفسیر نشدند، بلکه هر رقم در بافت کیفی گفت‌وگوها معنادار گردید. در نهایت، مرحلهٔ نتیجه‌گیری نهایی صورت گرفت؛ در این مرحله، یافته‌های کمی و کیفی برای ایجاد یک روایت منسجم ترکیب شدند تا به سؤالات اصلی پژوهش پاسخ داده شود.

برای تأمین اعتبار پژوهش کیفی، معیارهای زیر بر اساس چهارچوب Abbaszadeh & Abbaszadeh (2012) رعایت گردید: ۱) استفاده از منابع و روش‌های متعدد در جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، ۲) نمایش تحلیل و نتایج به متخصصان حوزه و ۳) خودبازبینی پژوهشگر در طی مراحل پژوهش. با توجه به موارد فوق، در طی مراحل جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها سعی گردید از نظرات متخصصان استفاده شود. همچنین سعی شد، مؤلفه‌های گفت‌وگویی و ضدگفت‌وگویی با دقت انتخاب و ایجاد شوند تا بتوانند تمامی زوایای گفت‌وگو را به‌طور جامع پوشش دهند. در طول فرآیند جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، مفاهیم و مؤلفه‌های مذکور در چند مقطع مورد بازنگری قرار گرفتند. این رویکردها، اعتبار لازم را برای پژوهش کیفی فراهم آورند (Andreas, 2003).

یافته‌ها

از میان ۱۴ نمونه مورد مطالعه، ۱۰ مورد به میزگرد، سه مورد به اقتراح و یک مورد به نقد و جوابیه اختصاص دارد. به‌طور تفکیکی، ماهنامهٔ «آیین» شامل پنج میزگرد، یک اقتراح و یک نقد و جوابیه، و ماهنامهٔ «ایران فردا» شامل پنج میزگرد و دو اقتراح است. در راستای تحلیل داده‌ها، ۱۱ شاخص گفت‌وگویی در ذیل سه اصلِ "صداقت و صراحت"، "احترام" و "کمال‌پذیری و امیدواری/ گوش‌دادن و تعلیق"؛ و ۱۲ شاخص ضدگفت‌وگویی در ذیلِ سه اصلِ "ناآگاهی و ایقان"، "تنافر و خشونت" و "افتراق و چندپارگی" تدوین و تعریف شدند. شایان ذکر

است که در این پژوهش، فقدان شاخص‌های ضدگفت‌وگویی به مثابهٔ حضور مؤلفه‌های گفت‌وگویی در نظر گرفته شد؛ برای نمونه، در مواردی که شاخص «تنافر و خشونت» مشاهده نشد، اصلِ «احترام» بین طرفین گفت‌وگو ثبت گردید. همچنین برخی از مؤلفه‌ها، از جمله نسبی‌گرایی و پراکنده‌گویی در درون‌متن مصداق می‌یابند و در مواردی قابل ذکر نبود.

در تحلیل داده‌ها، ضمن تأیید و دسته‌بندی مؤلفه‌های پیش‌بینی‌شده در چارچوبِ نظری Nili (2014)، چندین الگوی گفت‌وگویی نوظهور شناسایی شد که در تبیین پدیدهٔ مورد مطالعه نقش تعیین‌کننده دارند. این الگوهای جدید عبارتند از: ۱. دعوت به تمرکز و پیوستگی، که بر هدایت بحث به مسیر اصلی و حفظ انسجام منطقی دلالت دارد؛ ۲. خلق ایدهٔ جمعی، ناظر بر فرآیند هم‌افزایی و دستیابی به فهم مشترک؛ ۳. همدلی و حمایت متقابل، بیانگر کنش‌های حمایتی میان کنشگران؛ ۴. شتاب در گفت‌وگو، نشان‌دهندهٔ افزایش نرخ تبادل اطلاعات که منجر به تداخل کلام می‌شود؛ و ۵. اغتشاش فکری، حالتی از گسست معنایی است که در آن گفته‌های فاقد پیوند علّی یا منطقی با یکدیگر، موضوع اصلی یا واقعیت‌های پذیرفته‌شده هستند؛ وضعیتی که عملاً ردیابی استدلال و نقدِ منسجم را ناممکن می‌سازد. این یافته‌ها ضمن غنی‌سازی چارچوب مفهومی پژوهش منجر به، به‌روزرسانی فهرست نهایی مؤلفه‌های گفت‌وگویی و ضدگفت‌وگویی شد.

به منظور سنجش پایایی کدگذاری، از روش توافق درون‌کدگذار با آزمون بازآزمون استفاده شد؛ بدین‌منظور، ۲۰ درصد از نمونه‌ها (۳ گفت‌وگو) پس از گذشت دو هفته، مجدداً کدگذاری شدند و میزان توافق با استفاده از ضریب «کاپای کوهن» محاسبه شد. مقدار به دست آمده (۰/۸۶) نشان‌دهندهٔ سطح پایایی عالی در فرآیند کدگذاری است. در جدول ۳ و جدول ۴ برای هر کد عملیاتی از هر دو شاخص مثال‌هایی ذکر شده است؛

جدول ۳: نقل قول‌هایی برای هر کد عملیاتی و شاخص‌های گفت‌وگویی

مفهوم	کد عملیاتی	نمونه نقل قول
صداقت و صراحت	تعریف پیش‌فرض‌ها و مفاهیم/ خودآگاهی و خوداصلاحی	*من این‌گونه فکر نمی‌کنم و معتقدم نفی هویت کار صحیحی نیست.*
	ارجاع و استناد به منابع و مأخذ	*... تنها ارجاع همان مقاله اصلی گورویچ در وضعیت جامعه‌شناسی معاصر است. یعقوب بن اسحق کندی از فیلسوفان اولیه مسلمان که حدود سال ۲۵۰ درگذشته، رساله‌ای دارد با عنوان فی‌الحلیه لدفع الاحزان که یک کتاب اخلاق است.*
	پاسخ/ استدلال/ توضیح و تشریح	*با پذیرش هر کدام از دو تعریف می‌توانیم بگوییم حداقل در شرایط موجود، آن تنیدگی مورد ادعای شما وجود ندارد.* *اما در مقام عمل از آن گریزی و گزیری نیست، چون به هر حال جهان امروز هرچند با فرآیند جهانی شدن مواجه است، اما هنوز هم جهان دولت- ملت‌هاست. هر دولت- ملتی برای خود هویتی دارد که هویت ملی او است، به همان معنا که ذکر کردیم. درست است که ایرانیان مسلمان هستند، اما با سایر مسلمانان فرق‌هایی هم دارند و همین تفاوت‌هاست که سازنده چیزی به نام ایرانی است.*
	تمرکز بر بحث و رعایت پیوستگی میان مطالب/ دعوت به تمرکز بر بحث و رعایت پیوستگی میان مطالب	*نکته دیگری که بیشتر ناظر بر روند بحث و پرسش‌های طرح شده از سوی حاضران بود، جمله این نکات بود که اولاً اولویت منطقی پرسش‌ها رعایت شود، به این معنا که ابتدا پرسش‌هایی که بنیان بحث را به چالش می‌کشند، مطرح شوند و پس از آن پرسش‌هایی که به مسائل جزئی در نظر داشتند.*
احترام	حفظ آرامش و خویشتن‌داری و پرهیز از شتاب/ دعوت به حفظ آرامش و رواداری	*می‌فهمم چه دغدغه‌ای دارید. بیایید ببینیم چطور می‌توانیم این مشکل را حل کنیم و در آینده جلوی تکرار آن را بگیریم.*
کمال‌پذیری و امیدواری/ گوش دادن و تعلیق	دعوت به گفت‌وگو/ استقبال از گفت‌وگو	*می‌توان درباره چگونگی تحقق پیشرفت گفت‌وگو کرد...*
	طرح سؤال و پرسش	*... تا چه حد می‌توان به نحو عینی از جریانی به نام جریان سوم در روشنفکری ایران در سده اخیر سخن گفت؟*
	تأیید و کامل کردن گفتهٔ دیگری/ خلق ایده و معنای مشترک جمعی	*... اما با گزاره پایانی شما کاملاً موافق هستم که قدرت برای مشروعیت‌یابی خود را در لفافه‌ای از دین یا شبهه دینی و ایدئولوژی می‌پیچد و برای نقد آن باید از این اقشار عبور کرد، گاه با نقد این اقشار و گاه با کنار زدن آن‌ها که در هر دو حالت هیچ کدام نقد دین نیست، این دامی است که قدرت برای منتقدان خود پهن کرده است: نقد من (یعنی قدرت) لزوماً از نقد دین می‌گذرد .*

ادامهٔ جدول ۳: نقل قول‌هایی برای هر کد عملیاتی و شاخص‌های گفت‌وگویی

مفهوم	کد عملیاتی	نمونه نقل قول
کمال‌پذیری و امیدواری/ گوش دادن و تعلیق	نسبی‌گرایی	*نمی‌توان برای ماهیت و هویت هر حرکت اجتماعی یک نسخه هماهنگ پیچید.*
	همدلی و حمایت متقابل	*با این حال به نظر می‌رسد توافقی میان همه ما وجود دارد و آن هم این است که جامعه ما دچار بحران اخلاقی است. حتی همه ما قبول داریم که برخی از مشکلات موجود در زمینه‌های دیگر، در مشکلی که در زمینه اخلاق در جامعه ما رخ داده ریشه دارند. در واقع ما با یک نگرانی آسیب‌شناسانه به بحث اخلاق پرداخته‌ایم و از این زاویه شروع به کار کرده‌ایم، نه از یک بحث و دغدغه صرف‌نظری.*
	ارجاع به گفتهٔ دیگری	*فرموده‌اید که به گمان شما استراتژی خروج از حاکمیت با چنین مقدماتی و با تک سببی ساخت سیاسی در ایران پردازش شده است.*

جدول ٤: نقل قول‌هایی برای هر کد عملیاتی و شاخص‌های ضدگفت‌وگویی

مفهوم	کد عملیاتی	نمونه نقل قول
ناآگاهی و ایقان	جزم‌اندیشی/ بدیهی‌انگاری پیش‌فرض‌ها/ دانای کل	*... ما اصلاً نمی‌توانیم چنین چیزی را تصور کنیم.* *اگر دور ایران را دیوار بکشند دویست سال دیگر هم ما هم این هستیم که اکنون هستیم.*
	تحلیل و نقد بدون ارجاع و استناد به منابع و مأخذ	*سهم آموزش و پرورش از تولید ناخالص در اتحادیه اروپا حدود ۷-۶ درصد و میانگین جهانی حدود ۵ درصد است.*
	استدلال نامعتبر/ کلی‌گویی	*در مورد انقلاب اسلامی هم، همه تحلیل‌ها کلیشه‌های قدیمی است.*
	مغلق‌گویی و استفاده مفرط از زبان تخصصی	*بحث من این است که بیماری هلندی و نابرابری به اضافهٔ آن بغض جامعه را آبستن تغییرات می‌کند. ولی انقلاب نان نیست. اینجا به نظر من از گوادلوپ به بعد انقلاب سزارین می‌شود.*
تنافر و خشونت	بی‌تفاوتی	*نادیده‌گرفتن طرف مقابل در گفت‌وگو*
	طعنه/ تمسخر و تحقیر	*یک‌زمانی وزیر کارخانهٔ کارگری بود ولی الآن سال‌هاست که از جلوی در وزارت کار هم عبور نکرده‌ایم. ما دولتی نبوده‌ایم.* *شبیه داستان مولانا که می‌گوید کسی از دیگری پرسید زعفران خورده‌ای؟ گفت با کباب خورده‌ام بسیار. فرق پیاز و زعفران را نمی‌دانیم و بخشی از مشکلاتمان هم به همین دلیل است.*
	برچسب‌زنی/ نیت‌خوانی/ تمایل به درک نیت/ شخصی‌سازی/ توطئه‌انگاری/ قضاوت و پیش‌داوری	*امروزه بیشتر به نظر می‌رسد که مدرسه می‌خواهد همه را به گونه‌ای تربیت کند که در کنکور قبول بشوند.*
	جوسازی و تنش‌افزایی/ تحریک و تقسیم‌بندی و جداسازی/ رویارویی/ اغراق/ فاجعه‌سازی/ استفاده از عبارات با بار ارزشی	*منتها در این قانون اشاره نشده تعریف این حداقل‌های زندگی چیست؟ ما به خط مرگ می‌گوییم حداقل زندگی.*
	رها کردن بحث	*انصراف از مشارکت در گفت‌وگو*
	شتاب در گفت‌وگو و قطع کردن صحبت دیگری	*عدم احترام و تمایل به سلطه در گفت‌وگو با قطع کردن کلام دیگری*
افتراق و چندپارگی	پراکنده‌گویی	*ده‌ها اشکال دیگر در ساخت قانون اساسی و رویه‌های اجرای آن وجود دارد که در حوصله این بحث نمی‌گنجد.*
	بی‌ارتباطی و اغتشاش فکری	*مواردی که گفته‌ها فاقد رابطهٔ روشن علّی یا معنایی با یکدیگر، با موضوع اصلی گفت‌وگو، یا حتی با واقعیت‌های پذیرفته‌شده بودند.*

گفت‌وگوهای ماهنامهٔ آیین در مجموع شامل ۹۳٪ مؤلفه‌های گفت‌وگویی و ۷٪ مؤلفه‌های ضدگفت‌وگویی بودند و گفت‌وگوهای ماهنامهٔ ایران فردا در مجموع شامل ۹۲ ٪ مؤلفه‌های گفت‌وگویی و ۸ ٪ مؤلفه‌های ضدگفت‌وگویی بودند. در تمامی موارد با نسبت‌های متفاوت، مؤلفه‌های گفت‌وگویی بیش از مؤلفه‌های ضدگفت‌وگویی مشاهده شد.

نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که در گفت‌وگوهای میان روشنفکران، شاخص‌های گفت‌وگویی بر شاخص‌های ضدگفت‌وگویی غلبه دارند، به‌گونه‌ای که فراوانی مؤلفه‌های گفت‌وگویی به‌طور معناداری بیشتر از مؤلفه‌های ضدگفت‌وگویی است.

شکل ۱: درصد مؤلفه‌های گفت‌وگویی و ضدگفت‌وگویی به‌صورت مجموع

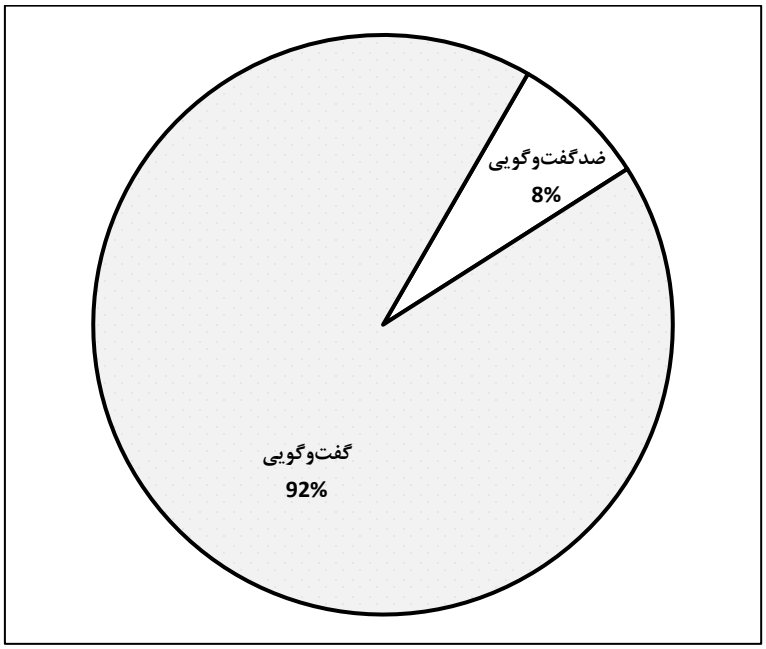

جدول ۵: درصد گفت‌وگویی و ضدگفت‌وگویی بودن مطالب بررسی‌شده

عنوان گفت‌وگو	درصد گفت‌وگویی	درصد ضدگفت‌وگویی
اقتراح دغدغه‌های ما، هویت، معناداری و کنشگری	۸۷	۱۳
نقد و جوابیه عبدی– حجاریان	۹۰	۱۰
میزگرد بررسی جامعهٔ اخلاقی	۹۷	۳
میزگرد بررسی نسبت اخلاق و دین	۹۷	۳
میزگرد ایران در روزگار ما... ؟	۹۳	۷
میزگرد "مدرسه" و مسائل آن در فرهنگ، دانش و سیاست	۹۲	۸
میزگرد بهار مردم‌سالاری	۹۳	۷
میزگرد راه سوم	۹۵	۵
میزگرد گذار از دانشجوی «معترض» به دانشجوی «فعال»	۷۸	۲۲
اقتراح زمینه‌های انقلاب	۸۸	۱۲
اقتراح شغل، دستمزد عادلانه، سندیکا	۹۰	۱۰
میزگرد راهبرد نیروهای سیاسی	۹۸	۲
میزگرد انفجار خشم	۹۶	۴
میزگرد کارگزاران در تلهٔ ساختارها	۹۸	۲

به منظور پاسخ به سؤالِ دوم (میزان فراوانی شاخص‌های گفت‌وگویی و ضدگفت‌وگویی در گفت‌وگوهای بین روشنفکری چگونه است؟ و کدام یک بیشتر تکرار شده است؟)، جداول ۶ و ۷ تجمیع شدهٔ تمامی نمونه‌ها است.

جدول ٦: مجموع شاخص‌های گفت‌وگویی مشاهده شده در تمامی موارد

مفهوم	کد عملیاتی	تعداد	جمع
صداقت و صراحت	تعریف پیش‌فرض‌ها و مفاهیم/ خودآگاهی و خوداصلاحی	۲۰۰	۲۳۲۹
	ارجاع و استناد به منابع و مأخذ	۱۷۸	
	پاسخ/ استدلال/ توضیح و تشریح	۳۲۸	
	تمرکز بر بحث و رعایت پیوستگی میان مطالب/ دعوت به تمرکز بر بحث و رعایت پیوستگی میان مطالب	۱۰۲۳	
احترام	حفظ آرامش و خویشتن‌داری و پرهیز از شتاب/ دعوت به حفظ آرامش و رواداری	۸۹۰	۸۹۰

ادامهٔ جدول ٦: مجموع شاخص‌های گفت‌وگویی مشاهده شده در تمامی موارد

مفهوم	کد عملیاتی	تعداد	جمع
کمال‌پذیری و امیدواری/ گوش دادن و تعلیق	دعوت به گفت‌وگو/ استقبال از گفت‌وگو	۵۹	۵۶۸
	طرح سؤال و پرسش	۲۱۶	
	تأیید و کامل کردن گفتهٔ دیگری/ خلق ایده و معنای مشترک جمعی	۴۵	
	نسبی‌گرایی	۸۰	
	همدلی و حمایت متقابل	۱۴	
	ارجاع به گفتهٔ دیگری	۱۵۴	
جمع			۳۷۸۷

جدول ۷: مجموع شاخص‌های ضدگفت‌وگویی مشاهده شده در تمامی موارد

مفهوم	کد عملیاتی	تعداد	جمع
ناآگاهی و ایقان	جزم‌اندیشی/ بدیهی‌انگاری پیش‌فرض‌ها/ دانای کل	۴۳	۱۸۶
	تحلیل و نقد بدون ارجاع و استناد به منابع و مأخذ	۵۵	
	استدلال نامعتبر/ کلی‌گویی	۷۹	
	مغلق‌گویی و استفاده مفرط از زبان تخصصی	۹	
تنافر و خشونت	بی‌تفاوتی	۷	۱۰۱
	طعنه/ تمسخر و تحقیر	۴۷	
	برچسب‌زنی/ نیت خوانی/ تمایل به درک نیت/ شخصی‌سازی/ توطئه انگاری/ قضاوت و پیش‌داوری	۲۵	
	جوسازی و تنش‌افزایی/ تحریک و تقسیم‌بندی و جداسازی/ رویارویی/ اغراق/ فاجعه‌سازی/ استفاده از عبارات با بار ارزشی	۱۷	
	رها کردن بحث	۵	
	شتاب در گفت‌وگو و قطع کردن صحبت دیگری	-	
افتراق و چندپارگی	پراکنده‌گویی	۱۷	۲۶
	بی‌ارتباطی و اغتشاش فکری	۹	
جمع			۳۱۳

همان‌طور که در جداول بالا قابل مشاهده است، در بین شاخص‌های گفت‌وگویی، شاخص «تمرکز بر بحث و رعایت پیوستگی میان مطالب/ دعوت به تمرکز بر بحث و رعایت پیوستگی میان مطالب» پرتکرارترین شاخصِ مشاهده شده بوده است و در مجموع، اصلِ «صداقت و صراحت» نیز بیش از سایر مفاهیم گفت‌وگویی به کار گرفته شده است. از طرفی، اصلِ «کمال‌پذیری و امیدواری/ گوش دادن و تعلیق» به نسبت کمتر مشاهده شده است.

در مقابل، شاخص «استدلال نامعتبر/ کلی‌گویی» نسبت به سایر شاخص‌های ضدگفت‌وگویی، بیشتر تکرار شده است و در مجموع اصلِ «ناآگاهی و ایقان» بیشتر از دیگر اصول مشاهده شده است. از طرفی، اصلِ «افتراق و چندپارگی» نسبت به دیگر اصول کمتر مشاهده شد.

بحث

پژوهش حاضر با هدف بررسی کیفیت دیالوگ در گفت‌وگوهای روشنفکری معاصر ایران و سنجش میزان تحقق شاخص‌های گفت‌وگویی در برابر شاخص‌های ضدگفت‌وگویی انجام شد. یافتهٔ اصلی این پژوهش، کشف چندین الگوی گفت‌وگویی و ضدگفت‌وگویی نوظهور بود که در فهرست اولیه Nili (2014) وجود نداشتند. تحلیل داده‌ها نشان داد که فراتر از مؤلفه‌های شناخته‌شده، عواملی مانند «دعوت به تمرکز بر بحث و رعایت پیوستگی میان مطالب»، «خلق ایده و معنای مشترک جمعی»، «همدلی و حمایت متقابل» در میان شاخص‌های گفت‌وگویی، و «شتاب در گفت‌وگو» و «بی‌ارتباطی و اغتشاش فکری»، در میان شاخص‌های ضدگفت‌وگویی، نقشی تعیین‌کننده در گفت‌وگو دارند. این یافته‌ها، غنای بیشتری به الگوهای گفتگویی و ضدگفتگویی بخشید. در نتیجه، فهرست نهایی مؤلفه‌ها براساس این الگوهای نوظهور به‌روزرسانی و تکمیل شد.

یافته‌های کلی پژوهش نشان داد که در نمونه‌های مورد بررسی، شاخص‌های گفت‌وگویی (با ۹۲ تا ۹۳ ٪) به‌طور کمّی بر شاخص‌های ضدگفت‌وگویی غلبه دارند. این نتیجه با یافته‌های Nili (2014) که از غلبهٔ شاخص‌های گفت‌وگویی بر ضدگفت‌وگویی در مجلات

روشنفکری خبر می‌داد، هم‌سو است و می‌تواند مؤید تحلیل Ghanei Rad (2018) مبنی بر ظهور تدریجی «روشنفکر گفت‌وگومحور» در ایران تلقی شود. با این حال تحلیل دقیق‌تر الگوی توزیع شاخص‌ها، تصویری پیچیده‌تر ارائه می‌دهد که با توجه به مطالعات نظری در سطح بین‌المللی، قابل تأمل است.

در پاسخ به نخستین سؤال پژوهش (گفت‌وگوهای مورد بررسی بین روشنفکری، کدام یک دارای مؤلفه‌های گفت‌وگویی و یا ضدگفت‌وگویی بیشتری هستند؟)، نتایج نشان داد که در تمامی موارد، شاخص‌های گفت‌وگویی بر شاخص‌های ضدگفت‌وگویی غلبه داشته‌اند. این یافته با پژوهش‌هایی که بر ظرفیت روشنفکران برای پیشبرد گفتمان عقلانی تأکید دارند (Habermas, 1981; Ghanei Rad, 2018) هم‌خوانی دارد. نتایج نشان داد که در تمامی گفت‌وگوهای بررسی شده، شاخص‌های گفت‌وگویی (به‌طور میانگین ۹۲٪) به‌طور معناداری بر شاخص‌های ضدگفت‌وگویی (۸٪) غلبه داشته‌اند. برای تبیین این یافته باید به شاخص‌های غالب در این تعاملات رجوع کرد.

براساس یافته‌ها، پرتکرارترین شاخص گفت‌وگویی، «تمرکز بر بحث و رعایت پیوستگی میان مطالب» با ۱۰۲۳ مورد مشاهده بود. این شاخص که از الگوهای نوظهور این پژوهش است، نقشِ ساختاریِ تعیین‌کننده‌ای در حفظ انسجام کلام ایفا می‌کند؛ به‌گونه‌ای که دعوت مداومِ مشارکت‌کنندگان به موضوع اصلی، مانع از گسست بحث و ورود به وضعیت «بی‌ارتباطی و اغتشاش فکری» (به مثابهٔ یک ضدالگوی فروپاشنده) شده است. به همین ترتیب، شاخص «حفظ آرامش، خویشتن‌داری و پرهیز از شتاب» با ۸۹۰ مرتبه تکرار، نقش بازدارنده در بروز الگوهای ضدگفت‌وگویی «تنافر و خشونت» داشته است. در مقابل، فقدان کامل شاخص «شتاب در گفت‌وگو و قطع کردن صحبت دیگری» (با فراوانی صفر)، نشان‌دهندهٔ وجود یک هنجار تعاملیِ ضمنی در حفظ احترام به نوبت‌گیری کلام است. در مجموع، فراوانی بالای مؤلفه‌های پیوستگی‌بخش و دعوت به آرامش، فضای ظهورِ مؤلفه‌های اغتشاش‌آفرین را محدود کرده است. این یافته‌ها مؤید آن است که شکوفایی فرآیند گفت‌وگو مستلزم تمرکز مشارکت‌کنندگان بر حفظ مسیر و انسجام بحث، به‌جای تمرکز بر نقدِ مستقیمِ گوینده است.

در پاسخ به پرسش دوم، (فراوانی شاخص‌های گفت‌وگویی و ضدگفت‌وگویی هر کدام در گفت‌وگوهای بین روشنفکری به چه مقدار است؟ و کدام یک بیشتر تکرار شده است؟)، تحلیل دقیق داده‌ها، الگوی معناداری را آشکار ساخت. در میان مؤلفه‌های گفت‌وگویی، شاخص «تمرکز بر بحث و رعایت پیوستگی مطالب» بیشترین فراوانی را داشت و در مجموع، اصلِ «صداقت و صراحت» با ۲۳۲۹ مورد، از سایر مفاهیم پیشی گرفت. این یافته حاکی از آن است که گفت‌وگوهای روشنفکرانه بیش از آنکه بر کنش‌های تعاملیِ متقابل استوار باشند، بر بیان موضع، استدلال فردی و شفاف‌سازی دیدگاه‌ها تمرکز دارند. این الگو با توصیف Gardiner (2004) از تمایز میان رویکرد Habermas (1981) (با تأکید بر عقلانیت و چارچوب‌های رسمی) و رویکرد Bakhtin (Quoting Gardiner, 2004) (با تأکید بر سیالیت و زندگی روزمره) قابل تبیین است؛ به گونه‌ای که یافته‌ها نشان می‌دهد گفت‌وگوهای مورد مطالعه، بیش از آنکه به سوی مدل سیال و زندگی روزمرهٔ Bakhtin متمایل باشند، به سمت مدل عقلانی و ساختاریافتهٔ Habermas گرایش دارند. در مقابل، فراوانی اندک شاخص‌های مرتبط با «کمال‌پذیری و گوش دادن» (نظیر تأیید گفتهٔ دیگری با ۴۵ مورد و خلق ایده مشترک)، بیانگر ضعف در بُعد تعاملی و بین‌الاذهانی است. این یافته با نگرش Kime & Kime (2008) نیز هم‌خوانی دارد؛ که میان «مشورت ابزاری برای تصمیم‌گیری» و «گفت‌وگوی سازنده برای شکل‌دهی هویت عمومی» تمایز قائل می‌شوند. به نظر می‌رسد، گفت‌وگوهای روشنفکران ایرانی به الگوی نخست نزدیک است. گرایش غالب در گفت‌وگوهای روشنفکری ایرانی به سوی الگوی Habermas، نشان‌دهندهٔ تمایل این جریان به کنش ارتباطیِ مبتنی بر عقلانیت، استدلال‌ورزیِ نظام‌مند و تلاش برای دستیابی به تفاهم یا اجماع در عرصهٔ عمومی است؛ رویکردی که در آن زبان نه صرفاً یک بازی زبانیِ سیال، بلکه ابزاری برای صورت‌بندیِ نقادانه و رسیدن به تحلیل‌های ساختاریافتهٔ اجتماعی است.

در مقابل، فقدان مؤلفه‌های مدل Bakhtin در این فضای گفتمانی سبب شده است، تا کنش‌های دیالوژیک روشنفکران ایرانی به جای انعکاسِ پویایی و عدم‌قطعیتِ زندگی روزمره (مورد نظر Bakhtin)، به سمتِ ساختارگراییِ عقلانیِ Habermas متمایل شود که در پی نظم‌بخشی به کنش اجتماعی از طریق معیارهای هنجاری و منطقی است.

در میان مؤلفه‌های ضدگفت‌وگویی، شاخص «استدلال نامعتبر/ کلی‌گویی» (با ۷۹ مورد)، بیشترین فراوانی را داشت و در مجموع، اصلِ «ناآگاهی و ایقان» (با ۱۸۶ مورد) بیش از دیگر اصول ضدگفت‌وگویی مشاهده شد. حضور پررنگ جزم‌اندیشی، کلی‌گویی و مغلق‌گویی تخصصی نشان می‌دهد که بخشی از گفت‌وگوهای روشنفکری، به‌رغم ظاهر عقلانی، هنوز حامل نوعی اقتدار معرفتی پنهان‌اند. به عبارت دیگر در گفتمان روشنفکری، روشنفکران ناآگاهانه یا عامدانه از ابزارهای زبانی مانند «کلی‌گویی»، «مغلق‌گویی تخصصی» و «استدلال نامعتبر» استفاده می‌کنند که با ظاهری عقلانی و علمی، در عمل مانع از شکل‌گیری یک گفت‌وگویِ برابر و انتقادی می‌شود.

در این فرآیند، «اصلِ ناآگاهی و ایقان» برجسته شده و به جای باز کردن فضا برای تبادل نظر و رسیدن به فهم مشترک، شاهدِ تحمیلِ دیدگاهی از پیش‌تعیین شده هستیم که مخاطب را در موضع انفعال قرار داده و از نقادیِ مؤثر بازمی‌دارد، در نتیجه تخصص به جای تسهیل فهم، به ابزاری برای بستنِ گفت‌وگو و حفظِ سلسله‌مراتبِ معرفتی تبدیل می‌شود. این یافته با نقدهای Bakhtin (Quoting Gardiner,

2004) و نیز تحلیل Ghanei Rad (2018) از روشنفکری نخبه‌سالارانه هم‌خوانی دارد؛ روشنفکری‌ای که به‌جای تسهیل فهم عمومی، گاه به مرزبندی نمادین میان «دانایان» و «نادانان» دامن می‌زند.

چرایی این الگوی دوگانه (غلبه صوری شاخص‌های گفت‌وگویی در کنار ضعف تعاملی) را می‌توان در چند سطح تبیین کرد؛ در سطح نظری، این یافته‌ها شکافی را که Gardiner (2004) میان رویکرد Bakhtin & Habermas (1981) (Quoting Gardiner, 2004) به گفت‌وگو ترسیم کرده، در بافت ایرانی عینیت می‌بخشد. شکاف بین «صورت (فرم) یک گفت‌وگوی عقلانی» و «عمق یک کنش ارتباطی دگرخواهانه». گفت‌وگوهای روشنفکری ایرانی در سطح فرم، نشانه‌های عقلانیت ارتباطی (صراحت، استدلال، تمرکز بر بحث) را نمایان می‌سازند، اما در سطح محتوا و فرآیند، از عناصر بنیادین دیالوگ اصیل (گوش دادن فعال، تعلیق داوری، خلق معنای مشترک) فاصله دارند. در سطح جامعه‌شناختی، این الگو را می‌توان بازتابی از وضعیت نهادی گفت‌وگو در جامعهٔ ایران دانست؛ «حلقهٔ مفقوده دیالوگ» در فرهنگ دانشگاهی. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد این فقدان، تنها مختص نهاد دانشگاه نیست، بلکه در قلب گفتمان خودِ روشنفکران به‌عنوان پیشگامان نظری دیالوگ نیز قابل ردیابی است. گفت‌وگو در این فضا بیش از آنکه یک کنش تمرین شده و نهادینه شده باشد، یک ایدهٔ مطلوب و آرمانی است که هنوز به عادت ارتباطی بدل نشده است. در سطح روش‌شناختی، می‌توان به محدودیت‌های پژوهش‌های مبتنی بر متن مکتوب اشاره کرد. همان‌گونه که در بخش محدودیت‌ها ذکر شده است فقدان دسترسی به داده‌های صوتی و تصویری، امکان بررسی برخی مؤلفه‌های کلیدی مانند «شتاب در گفت‌وگو و قطع کردن صحبت دیگری» را ناممکن ساخت. این محدودیت می‌تواند بر تصویر نهایی از کیفیت دیالوگ تأثیر گذاشته باشد.

در مجموع، می‌توان گفت دیالوگ روشنفکری ایرانی در آستانهٔ یک «گذار ناتمام» قرار دارد؛ گذار از منطق رقابتی مناظره (که در آن هر کنشگر می‌کوشد موضع خود را مستدل عرضه کند) به سوی منطق مشارکتی دیالوگ (که در آن کنشگران با تعلیق پیش‌داوری‌ها و گوش دادن فعال، به خلق معنای مشترک نائل می‌آیند). این یافته با پژوهش‌های جدید در تحلیل دیالوگ نیز هم‌خوانی دارد؛ برای مثال Yin et al. (2025) نشان داده‌اند که الگوهای «پرسشگری» و «همکاری سازنده» با پیشرفت فکری رابطهٔ مثبت دارند، در حالی که الگوهای «بی‌تعلقی» و «مشاجره» (که شباهت زیادی به الگوی غالب «مناظره‌ای» در یافتهٔ حاضر دارد) پیامد منفی بر یادگیری و تفکر دارند.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف سنجش و تحلیل کیفیت دیالوگ در گفت‌وگوهای روشنفکری معاصر ایران و عملیاتی‌سازی شاخص‌های گفت‌وگویی در برابر شاخص‌های ضدگفت‌وگویی انجام شد. یافته‌ها نشان داد که اگرچه از نظر کمّی، شاخص‌های گفت‌وگویی (با فراوانی بیش از ۹۰٪) بر مؤلفه‌های ضدگفت‌وگویی غلبه دارند، اما الگوی توزیع این شاخص‌ها تصویری دوگانه و پیچیده را آشکار می‌سازد؛ غلبهٔ چشمگیر «صداقت و صراحت» و «تمرکز بر بحث» در کنار کم‌بسندگی معنادارِ «گوش دادن فعال»، «تعلیق داوری» و «خلق معنای مشترک». در مقابل، حضور پررنگ شاخص‌های «ناآگاهی و ایقان» (به‌ویژه جزم‌اندیشی و کلی‌گویی) نشان‌دهندهٔ استمرار الگوهای اقتدار معرفتی در لایه‌های پنهان گفت‌وگوهای روشنفکری است.

آنچه این پژوهش را در ادبیات موجود حوزهٔ دیالوگ برجسته می‌کند، آشکارسازیِ «شکاف میان صورت و عمق» در گفت‌وگوهای روشنفکری ایران است. این یافته از یک‌سو، تأیید تجربی تمایز نظری Gardiner (2004) میان رویکرد Habermas (1981) (با تأکید بر عقلانیت صوری) و رویکرد Bakhtin (Quoting Gardiner, 2004) (با تأکید بر سیالیت و همدلی) در بافتی عینی به‌شمار می‌رود؛ و از سوی دیگر، براساس چهارچوب Kim & Kim (2008) نشان می‌دهد که گفت‌وگوهای روشنفکری ایرانی به «مشورت ابزاری برای اعلام موضع» نزدیک‌ترند تا «گفت‌وگوی سازنده برای شکل‌دهی هویت عمومی». همچنین، این پژوهش با به‌روزرسانی و عملیاتی‌سازی شاخص‌های Nili (2014)، امکان سنجشِ عینی‌تر کیفیت دیالوگ را در پژوهش‌های آتی فراهم می‌آورد.

یافته‌های این پژوهش دلالت‌های مهمی برای درک وضعیت سپهر عمومی در ایران معاصر دارد. نخست، آنکه صرفِ حضور صوری گفت‌وگو و غلبهٔ کمّی شاخص‌های مثبت، نمی‌تواند گواهی بر تحقق دیالوگ اصیل باشد؛ آنچه اهمیت دارد، کیفیت تعامل، ظرفیت گوش دادن و توانایی تعلیق پیش‌داوری‌هاست. دوم، روشنفکران به‌عنوان پیشگامان نظری دیالوگ، خود درگیر نوعی «گذار ناتمام» از مناظره به دیالوگ هستند و این مسئله، ضرورت بازاندیشی در کارکردهای نهادی و آموزشی را آشکار می‌سازد.

از منظر کاربردی، نتایج این پژوهش می‌تواند در طراحی برنامه‌های ارتقای مهارت‌های ارتباطی در نهادهای دانشگاهی و پژوهشی، آموزش روزنامه‌نگاران و گردانندگان میزگردهای فکری، و همچنین تدوین شاخص‌های پایش سلامت دیالوگ در رسانه‌ها مورد استفاده قرار گیرد. تأکید بر تقویت «اخلاقِ گوش دادن» و «فروتنی معرفتی» در کنار مهارت‌های بیانی، می‌تواند افق تازه‌ای برای ارتقای کیفیت دیالوگ در سپهر عمومی ایران بگشاید و زمینه‌سازِ گذار از «مناظره‌های موازی» به «دیالوگ‌های مولد» باشد.

محدودیت‌ها

پژوهش حاضر با محدودیت‌هایی مواجه بوده که در تفسیر یافته‌ها باید مد نظر قرار گیرند. از آنجا که این مطالعه به تحلیل متون مکتوب منتشر شده در نشریات اختصاص داشت، به دلیل محدودیت‌های زمانی و دسترسی، امکان بررسی و واکاوی گفت‌وگوهای رودرروی روشنفکران در محافل علمی، اجتماعی و رسانه‌ای فراهم نبود. همچنین گفت‌وگوهای مکتوب، برخی ابعاد تعاملی و پاراگفتاری مانند لحن صدا، مکث‌ها، زبان بدن و قطع کردن صحبت دیگری را بازتاب نمی‌دهند که این مسئله امکان بررسی شاخص‌هایی مانند «شتاب در گفت‌وگو» را ناممکن ساخت.

افزون بر این، دسترسی به آرشیو کامل نشریات و منابع مکتوب، به‌ویژه شماره‌های قدیمی، با دشواری‌ها و هزینه‌های زمانی همراه بود. به دلیل حساسیت موضوع پژوهش که به نقد گفت‌وگوی روشنفکری می‌پرداخت، برخی از کنشگران و دست‌اندرکاران نشریات نیز همکاری کاملی با پژوهشگر نداشتند. مؤلفه‌های گفت‌وگویی و ضدگفت‌وگویی مورد استفاده در این پژوهش نیز، علی‌رغم تلاش برای جامعیت، قطعاً دارای هم‌پوشانی‌هایی هستند و ممکن است برخی ابعاد گفت‌وگو را پوشش نداده باشند. از این‌رو، بررسی و کندوکاو بیشتر در جهت ترمیم و بازسازی این مؤلفه‌ها می‌تواند به غنای پژوهش‌های آتی در این حوزه بیفزاید.

پژوهش‌های آینده

با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر که نشان‌دهندهٔ غلبهٔ شاخص‌های گفت‌وگویی بر ضدگفت‌وگویی و هم‌زمان، ضعف در مؤلفه‌های تعاملی مانند گوش دادن و تعلیق داوری بود، مطالعات آتی می‌توانند با تمرکز بر تحلیل تطبیقی گفت‌وگوهای روشنفکری در بسترهای رسانه‌ای جدید (مانند پادکست‌ها و برنامه‌های زندهٔ تصویری)، به درک دقیق‌تری از کیفیت دیالوگ در تعاملات رودررو دست یابند. این گونه پژوهش‌ها، امکان بررسی مؤلفه‌های پاراگفتاری و فرازبانی را نیز فراهم می‌آورند.

از منظر کاربردی، فراهم‌آوردن زمینه‌های نهادی و رسانه‌ای برای حضور طیف‌های متنوع فکری و دگراندیشان در گفت‌وگوهای عمومی می‌تواند به غنای سپهر عمومی و ارتقای کیفیت مفاهمه جمعی یاری رساند. همچنین، طراحی و اجرای کارگاه‌های آموزشی با هدف تقویت مهارت‌های گوش دادن فعال، تعلیق داوری و فروتنی معرفتی برای کنشگران فکری و رسانه‌ای، می‌تواند به کاهش شکاف میان صورت و عمق دیالوگ در عرصهٔ عمومی کمک کند.

ایجاد بانک‌های اطلاعاتی دیجیتال از آرشیو گفت‌وگوهای روشنفکری و طراحی پژوهش‌های پدیدارشناختی برای واکاوی موانع مشارکت این قشر در پژوهش‌های انتقادی، از دیگر زمینه‌های مساعد برای توسعهٔ ادبیات پژوهشی در این حوزه محسوب می‌شود. مطالعات آتی همچنین می‌توانند با بررسی تطبیقی کیفیت دیالوگ در نشریات با گرایش‌های فکری متفاوت، به درک عمیق‌تری از تأثیر زمینه‌های ایدئولوژیک بر الگوهای گفت‌وگویی دست یابند.

تعارض منافع

نویسندگان مقاله هیچگونه تعارض منافعی را گزارش نکرده‌اند.

References

Abbaszadeh, M., & Abbaszadeh, M. (2012). Validity and reliability in qualitative researches. *Journal of Applied Sociology*, *23*(1), 19-34. https://jas.ui.ac.ir/article_18250.html?lang=en

Bohm, D. (2002 a). *On creativity* (M. A. Hosseinnejad, Trans.). Saqi Press. https://www.amazon.com/Creativity-Routledge-Classics-75/dp/0415336406

Bohm, D. (2002 b). *On dialogue* (N. Lee, Ed.; M. A. Hosseinnejad, Trans.). Cultural Research Office Press. https://www.amazon.com/Dialogue-Routledge-Classics-76/dp/0415336414

Dehkhoda, A. A. (1993-1994). *Dehkhoda Dictionary* (Volume 16). University of Tehran Press. https://shopipersia.com/product/dehkhoda-dictionary-by-ali-akbar-dehkhoda-16-vol/

Freire, P. (1997). *Teaching critical cognition* (M. S. Kaviani, Trans.). Agah Press. https://www.iranketab.ir/book/43558

Gardiner, M. E. (2004). Wild publics and grotesque symposiums: Habermas and Bakhtin on dialogue, everyday life and the public sphere. *The Sociological Review, 52*(1), 28-48. https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2004.00472.x

Ghaedi, M. R., & Golshani, A. (2016). Content analysis method: From quantitative to qualitative. *Journal of Psychological Methods and Models, 7*(23), 57-83. https://b2n.ir/nz3861

Ghanei Rad, M. A. (2018). *The Emergence of the Dialogue Intellectual in Iran?* Agah Press. https://www.iranketab.ir/book/43560-the-genesis-of-the-intellectual

Ghazi Moradi, H. (2018). *Passion for dialogue and the spread of monologue culture among Iranians*. Qatra Press. https://akhtaranbook.ir/fa/Product/113978

Habermas, J. (2013). *The theory of communicative action*. Beacon Press. https://www.amazon.com/Theory-Communicative-Action-Rationalization-Society/dp/0807015075

Isaacs, W. (2001). *Dialogue and the art of thinking together* (M. Haddadi, Trans.). Office of Political and International Studies Press. https://docibox.ir/book/2097437

Kahrazahi, M., & Barahoei Moghadam, N. (2023). The level of attention to the five dimensions of health in the content of experimental science textbooks at elementary schools. *Qualitative Research in Behavioral Sciences*, *1*(2), 47-56. https://qrbs.birjand.ac.ir/article_2686.html?lang=en

Khaniki, H. (2013). *In the world of conversation*. Hermes Press. https://www.iranketab.ir/book/35931

Kim, J., & Kim, E. J. (2008). Theorizing dialogic deliberation: Everyday political talk as communicative action and dialogue. *Communication Theory, 18*(1), 51-70. https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2007.00313.x

Li, X., Han, G., Fang, B., & He, J. (2025). Advancing the in-class dialogic quality: Developing an artificial intelligence-supported framework for classroom dialogue analysis. *The Asia-Pacific Education Researcher, 34*(1), 495-509. https://doi.org/10.1007/s40299-024-00872-z

Malekian, M. (2002). *The road to liberation: An essay on rationality and spirituality*. Nehaj Moaser Press. https://www.iranketab.ir/book/27732

Neistani, M. R. (2019). *Principles and foundations of dialogue*. Yar Mana Press. https://www.iranketab.ir/book/92953-dialogue

Najati Hosseini, S. M., & Manoochehri, A. (2007). An introduction to the theory of dialogic citizenship in Habermas's political philosophy. *Social Sciences Letter, 29*(1), 1. https://jnoe.ut.ac.ir/article_18313.html?lang=en

Nili, M. (2014). The quality of dialogue orientation of recent intellectuals. *Social Science Research University of Tehran*. https://noordoc.ir/author/178940

Pedram, M. (2009). *Public Sepehr*. Yadavaran press. https://www.gajmarket.com/product/113122

Pouranjati, A., Madani. S., Leilaz, S., & Khaniki, H. (2008). Why does dialogue not lead to understanding? *Baztab Andisheh*, *102*. https://B2n.ir/ds7916

Rajabpour Azizi, Z., & Mehr Mohammdi, M. (2023). Book review: Content analysis of "brain and education". *Qualitative Research in Behavioral Sciences*, *2*(1), 73-82. https://qrbs.birjand.ac.ir/article_2977.html?lang=en

Tabrizi, M. (2014). Qualitative content analysis from the perspective of deductive and inductive approaches. *Journal of Social Sciences, 21*(64), 105-138. https://doi.org/10.22054/qjss.2014.344

Yin, S. X., Liu, Z., Goh, D. H. L., Quek, C. L., & Chen, N. F. (2025). Scaling up collaborative dialogue analysis: An AI-driven approach to understanding dialogue patterns in computational thinking education. *Proceedings of the 15th International Learning Analytics and Knowledge Conference*, 47-57. https://hdl.handle.net/10497/29240

Yang, L., Yang, Q., & Zeng, J. (2025). Dialogue sentiment analysis based on dialogue structure pre-training. *Multimedia Systems*, *31*, 98. https://doi.org/10.1007/s00530-025-01672-1

Yankelovich, D. (2006). *The magic of dialogue* (N. Sanbili, Trans.; 3rd ed.). Ministry of Foreign Affairs. https://www.ketabnak.com/book/93442

Zhong, M., Liu, Y., Xu, Y., Zhu, C., & Zeng, M. (2022). Dialoglm: Pre- trained model for long dialogue understanding and summarization. *The Thirty-Sixth AAAI Conference on Artificial Intelligence (AAAI-22).* https://doi.org/10.48550/arXiv.2109.02492